

УДК 329(477)

Тарань О. В.

КПУ ТА СПУ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 1999 р.: ПОГЛИБЛЕННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ В СТАНІ ЛІВИХ

У статті аналізується процес подальшого розмежування між КПУ та СПУ після поразки лівих на президентських виборах 1999р. Один із парадоксів полягає в тому, що підтримка 1/5 електорату утримує керівництво КПУ від модернізації. Водночас СПУ (принаймні, її керівництво) рухається ближче до соціал-демократії і розвиває зв'язки з рядом центристських і навіть правоцентристських сил. Одним із її конкурентів є СДПУ(о), яка насправді представляє інтереси олігархів і може дискредитувати в Україні саму ідею соціал-демократії.

Під лівими силами в Україні зазвичай розуміють партії, що знаходяться лівіше від соціал-демократії як у її традиційному розумінні, так і виходячи з реалій української політики. У виборах 1998—1999 рр. брали участь три ліві партії: Комуністична партія України (КПУ), Соціалістична партія України (СПУ), Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ). Основними силами серед них були і лишаються КПУ та СПУ. Власне, специфіка українських лівих порівняно з іншими країнами СНД полягає в тому, що комуністи України отримали в особі СПУ сильного партнера-конкурента, який також був лівим і виник на базі спільного з КПУ попередника, але при цьому перебував правіше від КПУ: "в Росії з цього задуму взагалі нічого не вийшло", ініціатори таких спроб або залишилися "політичними диваками й маргіналами" (Р. Медведев, сподвижник О. Руцького — В. Липицький), або ж стали "нормальними функціонерами нового режиму" (І. Рибкін, О. Руцької) [1].

Для українських лівих можна використати класифікацію, запропоновану Г. Кітшельтом, виходячи з основних чинників електоральної підтримки партій в посткомуністичних суспільствах [2]:

СелПУ — клієнтелістська партія;

ПСПУ — "партія одного лідера";

КПУ поєднувала клієнтелістський та ідеологічний типи (партія "програми").

Таке поєднання було характерним і для СПУ, однак ідеологічні моменти довгий час не були достатньо чітко визначені, у той же час партію очолював харизматичний лідер.

1. Політичні підсумки боротьби, що її вели ліві в Україні після 1991 р. за завоювання впливу на населення, не можна оцінити однозначно. Беззаперечне лідерство серед інших партій на парламентських виборах 1994 і 1998 рр., з одного боку, підтверджує велику привабливість для відчутної частини населення гасел рівності і справедливості.

З другого боку, дві поразки поспіль на президентських виборах ставлять перед партіями лівої орієнтації низку питань, без відповіді на які вони навряд чи можуть розраховувати на оптимістичну перспективу.

Насамперед, це питання розширення соціальної бази лівого руху. Серед тих, хто висловлює протест проти економічної кризи підтримкою однієї з лівих течій, далеко не всі готові погодитись на домінування комуністів. Різниця у кількості голосів, поданих у першому турі президентських виборів 1999 р. за всіх лівих і в другому турі за комуністичного кандидата, є тому підтвердженням [3].

На всіх виборах СПУ змогла переконатися у своїй неспроможності випередити комуністів у боротьбі за протестний електорат. Такого роду невдачі ставлять перед партією завдання розширення її соціальної бази.

На першому ж після президентських виборів засіданні Політради СПУ (20 листопада 1999р.) було прийнято постанову про скликання 20 травня 2000 р. VIII з'їзду СПУ, на якому було заплановано прийняти нову редакцію Програми партії. У процесі підготовки до цього з'їзду орган соціалістів "Товариш" друкував матеріали про соціал-демократів Заходу, німецьку Партію демократичного соціалізму (ПДС), про ХХХ з'їзд ФКП (березень 2000 р.), який виступив за "нову комуністичну партію". У теоретичному журналі СПУ "Вибір" прихильник "модернізації" СПУ В. Якунін зазначав:

"Епоха симбіозу війн та революцій відійшла у минуле. Виходячи з цієї реальності, необхідно формувати партії трудящих, як партії нового, неревольюційного і реформістського типу. Найближчою метою цих партій має бути не соціалізм як суспільний і державний устрій (це було б ще однією утопією і самообманом), а соціалізм, як рух по здійсненню принципів та ідеалів нового, демократичного соціалізму, риси якого розроблені і здійснені в над-

рах європейської соціал-демократії і Соцінтерну в рамках соціалізованого капіталізму, тобто ми мусимо (і це цілком реально!) розробити концепцію цивілізованого соціалізму на основі своєрідної конвергенції постсоціалізму і посткапіталізму" [4].

Лідер соціалістів Олександр Мороз зазначав, що "новітня історія не засвідчила наявності реального соціалізму в жодній з країн світу"; "ніхто не може, а серйозні політики і не збираються визначити з точністю розкладу руху поїздів — де саме проходить та межа, яка відділяє сучасний капіталізм від соціалізму. Від такого розмежування застерігали засновники марксизму, які стверджували, що кожна наступна соціальна система несе в собі залишки попередньої"; "ми перестали б лякатися слів "Соцінтерн", "соціал-демократія" тощо, бо то лише разом з комуністичною — різні течії одного потоку суспільного розвитку в напрямку соціалізму" [5].

Зрозуміло, що такі орієнтири викликали невдоволення "традиціоналістів" всередині СПУ. Ознакою гостроти кризи стало утворення 22 січня 2000 р. з ініціативи С. Кіяшката В. Арестова "соціалістичної платформи" в лавах СПУ. 19 лютого Політрада СПУ виключила з партії 8 опозиціонерів, у тому числі народних депутатів І. Чижа, С. Кіяшка, М. Лавриненка (за їхніми словами, вони ще перед тим подали заяви про вихід із партії). Голова комітету Верховної Ради України із питань свободи слова та інформації Іван Чиж був, мабуть, другою за яскравістю (після О. Мороза) постаттю в СПУ й одним з чотирьох кандидатів від СПУ, обраних за мажоритарним округом. Його вихід, безумовно, завдавав шкоди Соцпартії.

8 квітня відбувся установчий з'їзд партії "Всеукраїнське об'єднання лівих (ВОЛ) "Справедливість". Оскільки такі її діячі, як В. Арестов і С. Кіяшко перебували в СПУ на лівому фланзі, від "Справедливості" можна було очікувати, що вона займе позиції, лівіші від СПУ. Однак партія проголосила себе лівоцентристською силою, виступила за "багатоукладну ринкову економіку", переоцінку ролі класової боротьби (до "трудящої людини" зараховувався і "підприємець, який працює в рамках закону"). Хоча були згадки і про "марксизм, творчо розвинений Леніним" (особливо в період непу), однак не відкидалися й інші моделі. І. Чиж чітко наголошував на державництві нової партії. При цьому "Справедливість" виступила за позаблоковість України, "партнерські стосунки із нашими близькими сусідами та країнами слов'янського світу", офіційний статус для російської мови. Тобто це абсолютно не суперечило підходам СПУ і свідчило про те, що розкол відбувся не за ідеологічними орієнтаціями.

У той же час нова партія наголошувала на своєму конструктивізмі: "Ми не боїмося докоріву "порятунку режиму": ми пропонуватимемо уже цій владі, і вже сьогодні наше конструктивне бачення шляхів розвитку — заради відродження України!" [6]. ("Радикал" С. Кіяшко ще до з'їзду нової партії приєднався до фракції "Солідарності", що ввійшла до складу парламентської більшості). Все це підтверджувало думки аналітиків, що розкол в СПУ — в інтересах діючої влади, яка і після перемоги Леоніда Кучми на виборах 1999р. розглядала О. Мороза як свого основного опонента і продовжувала кампанію його послаблення і дискредитації.

Вихід з СПУ прихильників І. Чижа означав можливість консолідації решти членів СПУ навколо О. Мороза. СПУ пішла на перереєстрацію своїх членів, єдина з українських партій відкрито подала дані про динаміку своїх обласних організацій, її чисельність дещо скоротилася: з 31 тис. (на кінець 1999 р.) до 28 тис. (на 1 травня 2000 р.) [7].

У прийнятій VIII з'їздом СПУ (20 травня 2000 р.) новій редакції Програми партії повторювалося принципове положення старої редакції про те, що "радянське суспільство увійшло в системну кризу, так і не подолавши стадію перехідного періоду від капіталізму до соціалізму".

Досить обтічно наголошувалось, що СПУ (яка охарактеризувала себе як "лівоцентристську силу") "виходить з необхідності розробки сучасної теорії соціалізму і враховує": "марксистську концепцію суспільного розвитку"; "висновок про історично назрілу необхідність усунення панівної ролі найманого характеру праці"; "напрацювання партій світового соціалістичного, комуністичного, соціал-демократичного і загальнодемократичного рухів"; "ленінську концепцію соціалістичних перетворень і суперечливий досвід будівництва соціалізму в СРСР".

СПУ заявила, що виражає інтереси передусім працівників найманої сфери (до яких віднесла і "особливо висококваліфікованих фахівців", "працівників, що володіють навичками складної трудової діяльності, — так званий "новий середній клас") і що вона солідарна з підприємцями, управлінцями, які працюють на законних засадах.

У програмі-мінімум "Новий курс України" передбачалось встановлення "народно-демократичної системи" з багатоукладною економікою. Програма-максимум "До демократичного соціалізму" метою СПУ в економічній сфері проголошувала "народну економіку", "що базується на звільненій праці". Основою її будуть "народні підприємства", до

¹ Секретар Політради СПУ Віталій Шибко разом із докторантом Дніпропетровського університету Іриною Терлецькою навіть зазначали, що "сучасний мішечник" — є основою повільно і по-українськи суперечливо народжуваного середнього класу" (Товариш. — 2000. — № 6 (лютий)).

яких входять "підприємства *різних форм власності* (курс. наш.— *Авт.*), якщо вони працюють на засадах самоврядування, вільної від експлуатації праці" [8].

Коментуючи основоположну тезу про "демократичний соціалізм" як мету партії, відмінності соціалістів і від комуністів, і від соціал-демократів, О. Мороз, зокрема, так охарактеризував їхні підходи до проблеми власності:

комуністи: "Це наше, тому ми вільні";

соціал-демократи: "Моя праця оцінюється справедливо, тому я вільний";

соціаліст: "У "нашому" є "моє", а оцінку своєї праці я роблю сам, тому я вільний разом з такими ж, як я".

Він знову стверджував: "Ці відмінності умовні (особливо між комуністами і соціал-демократами? — *Авт.*), у політиці комуністів, соціал-демократів і соціалістів спільного не менше, ніж відмінностей" [9].

Таким чином, за своєю новою орієнтацією СПУ зайняла проміжне становище між комуністами і традиційною західною соціал-демократією. У цьому сенсі вона нагадає скоріше "нову ФКП" чи ПДС. При цьому вона цілком зберігає достатній потенціал еволюції до соціал-демократії (адже, незважаючи на поправління соціал-демократії, зокрема позицію Тоні Блера та Гергарда Шрьодера, у неї є і ліве крило, а французькі соціалісти традиційно займають більш етатистські позиції, ніж їхні північні колеги) [10].

Зрозуміло, що СПУ одразу не отримає місце повноправного учасника в Соцінтерні, але навіть якщо вона отримає статус спостерігача, це також стане потужним чинником, який впливатиме на її подальшу еволюцію.

Дослідження орієнтацій різних електоратів, проведене Київським міжнародним інститутом соціології напередодні президентських виборів 1999 р., показали, що в лівому електораті (П. Симоненка й О. Ткаченка) більшість (понад 52 %) висловились за інтеграцію з Росією з утворенням наднаціональних структур. Водночас у лівоцентристському електораті — О. Мороза та Н. Вітренко (хоч як це парадоксально, електорат лідера радикально-популістської ПСПУ Наталії Вітренко в ході опитувань продемонстрував не радикальні, а саме лівоцентристські орієнтації) прихильників цих поглядів було тільки 30 %. А частина прихильників дружніх стосунків з Росією ("з відкритими кордонами, без віз і митниць"), але без об'єднання з нею, практично було стільки ж, скільки в складі правоцентристського електорату (57 і 56 %).

Нарешті, в лівоцентристському електораті прихильники надання тих чи інших переваг приватному підприємству майже утричі перевищували прихильників суто державної економіки (69 і 24 %).

Тих, хто вважав доцільним взагалі віддати перевагу розвитку приватного підприємництва, в цьому електораті було більше, ніж у лівому в 4 рази (15 і 3,7%) [11]. Все це також свідчило про те, що О. Мороз уже спирався не так на лівий, як на лівоцентристський електорат.

2. Чи здатна Компартия самореформуватися, щоб бути сприйнятою тими, хто підтримує інші ліві партії?

Серед причин, якими пленум ЦК КПУ 4 грудня 1999 р. пояснював поразку її кандидата на президентських виборах, було і визнання об'єктивних чинників. П. Симоненко назвав серйозні проблеми, пов'язані із соціальною базою партії, а саме: відсутність належної підтримки з боку робітників ("відчуження робітничої маси від компартії"), інтелігенції, молоді і, більше того, з боку так званого "червоного директорату" [12].

І все ж, так і не було названо головної причини поразки — невідповідності програми КПУ політичним орієнтаціям більшості населення. Навпаки, лідер комуністів переконував у тому, що президентська кампанія принесла партії політичний успіх, адже "Компартия України в цілому результативно провела виборчу кампанію, збільшила число своїх прихильників, зміцнила вплив у суспільстві, наростила партійні структури, показала, що вона дійсно є партією авангардного типу" [13]. Протягом 1998—1999 р. до партії було прийнято майже 30 тис. осіб (з них відновлено близько 17 тис., решта вступили вперше). Однак у цілому за період з 1993 по 2000 р. чисельність партії зросла тільки на 22 тис. [14].

Пленум навіть дав підстави думати, що КПУ може радикалізуватися: його постановою застерігала від обмеження боротьби "пригноблених класів" за владу "тільки участю у виборчому процесі", мовляв, конституційним шляхом комуністична партія не зможе забезпечити виконання своїх програмних вимог. У відповідь на заяву Політради СПУ про відповідальність за програш виборів усіх лівих, "передусім керівництва КПУ", П. Симоненко заявив, що СПУ підігрує "антикомуністичну істерію" [15].

Назагал, після президентських виборів КПУ втратила ініціативу. Посилився тиск антикомуністичних сил. Так, 8 грудня 1999 р. і 9 січня 2000 р. Львівська облрада прийняла рішення про заборону діяльності обласної організації КПУ (27 червня 2000 р. Волинський обласний суд скасував це рішення). 9 березня невідома до того молодіжна організація "Самостійна Україна" захопила у Києві будівлю ЦК КПУ. Серед їхніх вимог було законодавче прирівняння "марксистської, комуністичної ідеології" до фашистської та заборона партій, що сповідують таку ідеологію. Акція, однак, не спричинила активізації пасивного українського суспільства чи

студентства і викликала суперечливу реакцію [16]. Вона, скоріше, завдала шкоди для перспективи об'єднання лівих і правих противників референдуму, призначеному на 16 квітня.

З'явилися ознаки хитань всередині самої КПУ. З фракції КПУ вийшло 6 депутатів, серед них Олександр Старинець, перший секретар ЦК ЛКСМУ. За ним пішло три керівники обласних комсомольських організацій. Уже 11 березня 2000 р. відбувся установчий з'їзд Української комуністичної спілки молоді (УКСМ). До її основних розбіжностей з ЛКСМУ та КПУ належали вимоги "внести зміни у програму партії щодо форм та методів класової боротьби, визнання української державності та реальності багатокладності економіки" [17]. О. Старинець не виключив, що на основі УКСМ у перспективі може бути утворена й нова партія. Ідеї про необхідність утворення УКП лунали і на владних рівнях. Власне швидкість, з якою відбувся з'їзд УКСМ (як і у випадку з ВОЛ "Справедливість"), наводила на думку, що виконавча влада з прихильністю поставилася до утворення лівих структур, які критикують КПУ та СПУ.

Ще 3 березня О. Мороз від імені СПУ звернувся з листом до П. Симоненка із пропозицією "відновити постійний політичний діалог між КПУ та СПУ", а для цього провести спільне засідання вищих виконавчих органів двох партій з приводу: а) позиції щодо створення УКП та "інших псевдолівих партій"; б) про спільні дії КПУ та СПУ в зв'язку із референдумом 16 квітня [18]. Координація дій могла б відбутися і в ході довиборів у 10 одномандатних округах до Верховної Ради 25 червня 2000р. Однак, про поглиблення суперечностей між КПУ та СПУ свідчив той факт, що газета "Комуніст" жодним (!) словом не згадала про VIII з'їзд СПУ. Довибори ліві програли: не було обрано жодного представника лівих.

У той же час в разі виборів із використанням пропорційної або змішаної системи комуністи можуть розраховувати на сталу підтримку близько 1/5 електорату¹. Це не сприяє реформуванню КПУ, оскільки її керівництво проходить до парламенту практично за будь-яких розкладів.

Відвертої фронди всередині вищого керівництва КПУ поки що немає, за винятком керівника кримських комуністів, спікера ВР Криму Леоніда Грача. Як тільки стало відомо про результати президентських виборів, він підтвердив свій намір висуватися на посаду Президента у 2004 р. З приводу референдуму 16 квітня Л. Грач заявив: "Хоч би як там дебатовали, завжди правильним є факт надання народіві права самому приймати рішення, альтерна-

тиви цьому немає... Вважаю, що заклики до бойкоту референдуму — політичне святенництво" [19], А от на V з'їзд КПУ Л. Грач не прибув — під приводом прийняття в Криму делегації КНР на чолі з Головою Постійного Комітету Всекитайських зборів народних представників Лі Пенем.

V з'їзд КПУ (24—25 червня 2000 р.) сенсацій не приніс. П. Симоненко зазначав: оскільки владу трудовому народові повернути не вдалося, то "достатніх підстав для прийняття нової Програми немає". На його думку, трагічні явища в історії СРСР були оцінені КППС ще у 1956 р. (хоча тоді про багато злочинів, зокрема, про голодомор, взагалі не згадувалося); не можна "перекреслювати все те, що було зроблено під керівництвом очолюваної Й. В. Сталіним протягом 30 років партії". Хоча перед з'їздом і на самому з'їзді наголошувалося на необхідності підкреслити державницьку позицію КПУ, але йшлося про "радянську державність", а в перспективі — про "Союз незалежних соціалістичних держав" [20].

Водночас П. Симоненко зробив на з'їзді цілу низку закидів "надрадикалам" у КПУ. Так, він критично оцінив ідею Голови Ради Союзу комуністичних партій — КППС (СКП—КППС) Олега Шеніна щодо утворення союзної комуністичної партії Росії та Беларусі (до якої згодом зможуть приєднатися комуністи і з інших держав на території СНД). Один із лідерів радикалів у КПУ народний депутат з Макіївки В. Моїсеєнко, який вимагав дозволити членство в новій союзній компартії, а вже після цього — обговорити питання, яким має бути новий партійний квиток (з'їзд запланував протягом 2000—2001 рр. "вручити комуністам партійний квиток члена КПУ"), не був переобраний до ЦК. Восени 2000 р. його було виключено з КПУ.

П. Симоненко також піддав критиці звернення Ради Всеукраїнського Союзу Робітників до V з'їзду КПУ, яке містило випадки проти багатокладності, проти наголосу на парламентській роботі (на шкоду підготовки "соціалістичної революції") і яке наголошувало, що соціалізм не може бути побудований в окремій країні і що "між капіталізмом і соціалізмом не може бути ніяких проміжних етапів" [21].

Однак прийняті з'їздом документи не засвідчили принципових новацій. Так, за рекомендацією редакційної комісії положення резолюції з'їзду про "утвердження справжньої державності" було змінене на "утвердження радянської державності". Водночас, попри бурхливу дискусію, у Заяві з'їзду залишилося формулювання про те, що "свобода підприємництва, передусім дрібного і середнього, має бути гарантована" [22].

¹ Так, за даними опитувань Соціс-Геллап і фонду "Демократичні ініціативи" у січні—лютому 2001 р. за КПУ готові були проголосувати 20 %, за СПУ — 5 %, в той час як ПСПУ і СелПУ могли взагалі не подолати 4 % бар'єр (відповідно 3 і 1 %).

Не пройшла пропозиція замість "відродженої КПУ" говорити про "оновлену" КПУ (як це спочатку і пропонувалося в проєкті, але потім було змінено редкомісією). За це проголосувало лише 52 делегати з 549 (інакше, мовляв, це буде визнанням згоди із заборонаю КПУ в 1991 р.).

Ця термінологічна суперечка була промовистою: про "оновлену" КПУ поки що не йдеться. А тому результатами з'їзду адміністрація Президента могла бути задоволена: з переформованою компартією боротися буде легше.

3. Під час президентської кампанії 1999 р. виконавчій владі вдалося перешкодити формуванню так званої "третьої сили". У результаті, було реалізовано "російську біполярну схему": діюча влада проти "комуністичної загрози".

Перспективи реформ в Україні лишаються неоднозначними. Одні спостерігачі вважають, що за нинішніх умов необхідне формування широкого руху на загальних демократичних засадах, з такими принципами, як демократія, рух до Європи, протидія олігархізації. Інші наголошують, що все-таки необхідно зосередити зусилля на структуруванні ідеологічного спектра сучасної України, тобто мати чітко окреслений лівий і правий центри.

Безумовно, ніша для постання потужної ліво-центристської соціал-демократичної структури існує. І ця ніша ще не заповнена. Це пов'язано з низкою чинників: перерваність соціал-демократичної традиції; слабкість громадянського суспільства і незалежних профспілок, недовіра у суспільстві до партій; відсутність середнього класу і різке скорочення в умовах кризи валового продукту, який традиційно перерозподіляється соціал-демократією; домінування на політичній арені трьох таборів: ортодоксальних лівих; все ще недостатньо диференційованих націонал-демократів; олігархічних та номенклатурних утворень "партії влади". СДПУ(о) лишається соціал-демократією значною мірою лише за назвою. Посилюються побоювання щодо її спроб домінувати у політичному житті. СДПУ(о) може значною мірою дискредитувати саму ідею соціал-демократії. Хоча, наприклад, у Португалії також є і соціал-демократична, і соціалістична партії. Соціалістична партія насправді є соціал-демократичною, а так звана "соціал-демократична" обстоює праві цінності, і це не зашкодило успіхам португальських соціалістів. Але це — європейські умови, українська ж ситуація є складнішою, оскільки політичний спектр ще не є де-факто структурованим.

Серед експертів можна почути й таку тезу: без участі, принаймні, частини компартії формування потужного лівого центру в Україні неможливе, й оскільки КПУ є найпотужнішою силою на лівому фланзі, саме від її позиції і залежатиме переструктурування на цьому фланзі [23]. Питання в тому, які сили і хто може очолити такий рух КПУ до лівого центру. Поки що відповідь на нього лишається неясною, і компартія продовжує виступати (принаймні зовні) як достатньо монолітна й дисциплінована структура. Ситуація після виборів 1999р. показала, що в умовах цілеспрямованого подрібнення владою правої і лівої опозиції КПУ могла б відігравати досить важливу і навіть певною мірою позитивну роль — як протидія існуючим тенденціям до олігархізації, якщо, звичайно, КПУ не підігруватиме в ряді випадків владі, як це вже траплялося¹ (чому це відбувалося: через переоцінку власної сили, специфіку інтересів керівництва і парламентської фракції, ортодоксальні настрої "в низах" і т. ін.— окреме питання).

Виконавча влада, напевне, стимулюватиме утворення пропрезидентських структур на лівому фланзі. Перед парламентськими виборами можуть бути реанімовані ПСПУ та СелПУ, які самі по собі наврояд чи матимуть перспективу [24]. Ймовірно, серед партій, що братимуть участь у виборах, з'являться і псевдоструктури зі словом "комуністична" у назві [25].

Розколотим лишається соціал-демократичне середовище, де не існує необхідних умов навіть для конструктивної дискусії. Тому певний ефект, можливо, могло б дати утворення своєрідної "парасолькової" структури — соціал-демократичної асоціації або соціалістичного конгресу. Тобто структури, куди входили б як представники вже існуючих соціал-демократичних партій, Соцпартії, так і ті, хто організаційно зараз не пов'язаний із соціал-демократією, але симпатизує соціал-демократичній чи соціалістичній ідеї ("Всеукраїнське об'єднання лівих" Чиж, попри свою назву, об'єднанню не сприятиме). Адже відомо, що, наприклад, у лейбористській партії Великобританії є і праве крило, і ліве (певний час до неї входили і комуністи), і навіть ультраліве. Що буде, наприклад, коли в одному виборчому списку будуть і Мирослав Попович, і Олександр Мороз?

Звичайно, починаючи з програної битви за спікерство, О. Мороз зазнав кілька відчутних поразок. Ситуація в "лівому центрі" ускладнюється: крім традиційних лівих, цей електорат прагне перехопи-

¹ У ході "касетного скандалу" дії КПУ також розколювали опозиції. Так, вони утрималися в ході голосування за відставку Генерального прокурора М. Потєбенька. У той же час під пропозиціями щодо перерозподілу влади на користь парламенту й уряду стояли підписи і П. Симоненка, і О. Мороз, і правих політиків (В. Філенка, А. Матвієнка та ін.) (Рахманін С. Прокурору збільшили строк // Дзеркало тижня.— 2001.— № 8; Рахманін С. Відкрита гра// Дзеркало тижня.— 2001.— № 9).

ти потужна СДПУ(о). А крім того: ще одне олігархічне об'єднання під лівоцентристськими гаслами — "Трудова Україна", "Партія регіонів", промарчківський Соціал-демократичний союз та Українська соціал-демократична партія (дві останні структури перебувають у тіні, але в разі потреби можуть бути реанімовані перед виборами). І все ж, здається, рано списувати О. Мороза та його партію, стверджуючи, що стати соціал-демократією (її лівим крилом) вони не зможуть [26].

У боротьбі за соціал-демократичну нішу одне з ключових питань полягає у тому, хто швидше зможе її зайняти: СПУ чи СДПУ(о)? Вище вже зазначалось, що до останнього часу об'єднані соціал-демократи не представляли інтереси "переможених", тобто не були партією захисту політичних і соціальних прав найманих працівників. СПУ частково також зберігала номенклатурні зв'язки і налагоджувала контакти з новими бізнес-структурами. Зрештою, соціал-демократія Центрально-Східної Європи також вийшла переважно з комуністичної партноменклатури. У той же час роки перебування СПУ в опозиції сприятимуть (більшою мірою, ніж у випадку з СДПУ(о) захисту прав найманих працівників і середнього класу.

Важливою для реальної еволюції СДПУ(о) "справа", а СПУ "зліва" до соціал-демократії могла б бути позиція Соцінтерну: кого з них він визнає як свого основного партнера (а може партнерів?) в Україні. Враховуючи роль бізнесу, об'єднані соціал-демократи є більш самодостатньою структурою, а, отже, реальна роль зовнішнього фактора тут може бути меншою, ніж у випадку СПУ (хоча на рівні запозичення гасел Соцінтерну все напрочуд добре).

Зарубіжний досвід здобуття соціал-демократичної влади також не є вповні песимістичним для О. Мороза та його партії. Соціал-демократи в ФРН йшли до перемоги на виборах у 1969 р. довгих двадцять років. Французький соціаліст Франсуа Міттеран програв Шарлю де Голлю на президентських виборах 1965 р., а в 1971 р., коли він перебрав на себе керівництво Французькою соціалістичною партією, вона перебувала в глибокій кризі і значно поступалася по силі "старшому партнерові" по лівій коаліції — комуністам. Та все ж Ф. Міттеран привів лівих до перемоги на президентських виборах 1981 р., а потім відтіснив комуністів на узбіччя (власне, українські комуністи боялися повторення цього варіанту з О. Морозом в разі його успіху в 1999р.).

Наразі Соцпартія опинилася перед складним вибором. З одного боку, вона прагне завоювати центристського виборця. З іншого, для неї важливо не відштовхнути ту частину лівого електорату, яка її підтримує. Мабуть, цим і пояснюється пропозиція СПУ від 11 грудня 2000 р. про утворення єди-

ної партії "Народно-патріотичний фронт" із КПУ, СПУ, СелПУ і ПСПУ (які припинять своє самостійне існування). Зрозуміло, що комуністи не прийняли цієї пропозиції, наголосивши при цьому на своїй "вірності марксизму-ленінізму" [27]. Тому, очевидно, що ця пропозиція соціалістів мала швидше пропагандистський характер і була розрахована на те, щоб показати непоступливість комуністів.

Можливо, що це пов'язане і з майбутніми парламентарськими і президентськими виборами. В ході "касетного скандалу" і розслідування справи вбитого журналіста Г. Гонгадзе посилювались зв'язки між ліво- і правоцентристами. І все ж, для некоммуністичної опозиції на майбутні вибори найкраще йти двома колонами (ліво- і правоцентристською), забираючи голоси і від олігархічних об'єднань, і від комуністів. Якщо прапором правоцентристів стане колишній прем'єр Віктор Ющенко, то це означатиме, що значна частина центристів голосуватиме саме за нього, а не за О. Мороза. Тому парадокс полягає в тому, що в той час як сама СПУ дрейфує праворуч, їй важливо не втратити і своїх лівих виборців.

Насамкінець спробуємо проаналізувати можливі сценарії розвитку подій налівому фланзі. Перші два — песимістичні.

Сценарій 1. Продовження нинішньої ситуації. Стагнація. Лівоцентристський табір розколотий і затиснутий між олігархічною СДПУ(о) і переформованою КПУ.

Сценарій 2. СДПУ(о) займає соціал-демократичну нішу, мімікруючи під соціал-демократію і надалі її дискредитуючи.

Оптимістичнішими видаються наступні сценарії:

Сценарій 3. У довгостроковій перспективі середині об'єднаних соціал-демократів теж виокремлюються сили, які еволюціонують до соціал-демократії не на словах, а на практиці. На якомусь етапі ця частина СДПУ(о) може об'єднатися з іншими силами у цьому спектрі, включаючи СПУ. На даний момент такий розвиток видається малоімовірним.

Сценарій 4. В бік соціал-демократії продовжує дрейфувати СПУ, яка утворює коаліцію з іншими ліво- і навіть правоцентристськими силами ("Вперед, Україно!", "Собор").

Специфічним підваріантом цього сценарію є реформована КПУ (УКП?). Вона позбудеться радикалів, на її чолі стануть лідери, для яких моделлю стане якщо не Партія демократичного соціалізму (ФРН), то Компартія Китаю, що поєднає ринкову економіку із "націонал-комунізмом". У цьому випадку між СПУ та КПУ може відновитися як партнерство, так і конкуренція за першість у лівому таборі, але вже на якісно новому рівні: це буде конкуренція між реформованими українськими лівими (лівоцентристами).

1. *Секачев В.* Социалистическая партия Украины и особенности украинской партийной системы // Украина и Россия: общество и государства / Под ред. Д. Фурмана.— М., 1997.— С. 205.
2. *Kitschelt H.* Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions // Party Politics.— 1995.— Vol. 1.— №4.— Р. 82
3. Докл. про це див.: Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / За ред. О. Гараня, О. Майбороди.— К., 2000.— С. 182—184, 189—193.
4. *Якушин В.* Ленин, ленинизм и наша эпоха (в контексте программно-строительства СПУ) // Вибір.— 2000.— № 1—2.— С. 33.
5. Товариш.— 2000.— № 9 (лютий).
6. Із резолюції та програмної заяви установчого з'їзду ВОЛ "Справедливість".
7. Товариш.— 2000.— № 22 (травень).
8. Там само.— № 23 (червень).
9. Там само.
10. Матеріали останнього XXI Конгресу Соцінтерну і пропозиції Г. Шрьодера — Т. Блерадив.: Вибір.— 2000.— № 1—2.— С. 192—205; *Медведчук В.* Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива.— К., 2000. С. 175—193; Світова соціал-демократія на переломі тисячоліть.— К., 2000.
11. *Хмелько В.* Особливості електоратів лівих // Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією.— С. 213.
12. Комуніст.— 1999.— № 49 (грудень). Ще відвертіше сказав один із комуністів-"прагматиків", народний депутат Віктор Понеділко: "Чим вищим є рівень життя людей, чим багаточисленнішим є середній клас, тим меншою є наша соціальна база — це об'єктивна закономірність. Але поки що це нам не загрожує!" (День.— 2000.— 22 березня).
13. Комуніст.— 1999.— № 49 (грудень).
14. Комуніст України.— 2000.— № 2.— С. 40. Чисельність КПУ у 1993р. становила 120 тис. осіб (Політичні партії України.— К., 1998.— С. 80). На середину 2000 р., згідно з офіційною статистикою КПУ, чисельність партії — "понад 142 тис." (www. kru. Kiev. ua). Склад керівних органів V з'їзду КПУ підтвердив, що, попри тиск влади, в КПУ перебували керівники і державних підприємств, і відкритих акціонерних товариств.
15. Комуніст.— 1999.— № 49 (грудень).
16. Два протилежні погляди студентів Національного університету "Києво-Могилянська академія" на цю акцію див. у студентській газеті: Колега.— 2000.— № 2 (березень) (www. kolega. keiv. ua).
17. Звернення УКСМ до делегатів V з'їзду КПУ.
18. Товариш.— 2000.— № 11 (березень).
19. Зеркало недели.— 2000.— № 9.— 4 марта; № 15.— 15 апр.
20. Комуніст.— 2000.— № 26.— 30 червня.
21. Рабочий класс.— 2000.— № 10 (май).
22. Комуніст.— 2000.— № 27.— 7 липня.
23. Таку думку ще 1997 р. висловив Е. Вільсон: *Wilson A.* The Ukrainian Left: In Transition to Social Democracy or Still in Thrall to the USSR? // Europe-Asia Studies.— 1997.— Vol. 49.— Р. 1310.
24. Приклад розгубленості лідерів СелПУ — їхня поведінка на V з'їзді КПУ. С. Довгань заявив, що соціалізм — "традиційний слов'янський життєустрій", життєустрій "східно-європейської цивілізації"; соціалізм придумав не Мороз, і перейменувати його в "демократичний" не можна. Все це не заважало йому перебувати у фракції "Солідарність", яка ввійшла до складу парламентської більшості, і навіть підтримати президентський проект змін до Конституції.
25. У липні 2000 р. у Києві відбувся установчий з'їзд Компартії України (оновленої), її очолив народний депутат Михайло Савенко, колишній член ПСПУ (№ 5 у списку), а нині — член фракції "Трудова Україна".
Подібні структури утворювалися й раніше. Йдеться, наприклад, про створену у жовтні 1998 р. Комуністичну партію (трудоючих), її головою став директор закритого акціонерного товариства "Укрспецавтоматика", а заступниками — два директори і один заступник директора товариств з обмеженою відповідальністю (*Яблонський В., Латко Я.* Сучасні політичні партії України.— К., 1999.— С. 48.) Про що партію мало хто чув навіть із фахівців.
26. Песимістичну точку зору див., напр.: *Костюкевич В.* Курка не птах, Олександр Мороз — не соціал-демократ // День.— 2000.— 19 травня; *Юрчук А.* Полковнику нікто не пише // Зеркало недели.— 2000.— № 21.— 27 мая.
27. Товариш — 2000.— № 50; Комуніст.— 2000.— № 51.

Olexiy Haran'

UKRAINIAN COMMUNISTS AND SOCIALISTS AFTER THE 1999 ELECTIONS: FURTHER DIVERGENCE WITHIN THE LEFT CAMP

The article analyzes the further divergence between Ukrainian Communists and Socialists after the Left lost the 1999 presidential elections. The paradox is that support of around 1/5 of electorate prevents Communist leadership from modernization. At the same time, the Socialists (at least their leadership) are moving closer to Social Democracy and are building ties with some Center and even Right-Center forces. One of their rivals is "Social Democratic Party of Ukraine (United)" which, in fact, represents the interests of the oligarchs and could discredit in Ukraine the very idea of Social Democracy.